

Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko

Yleistä:

Valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoimintaa linjaava selonteko kattaa kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan, EU:n perusoikeuslottuvuuden ja kotimaan perus- ja ihmisoikeuskysymykset, joita eri tasoja käsitellään rinnakkain ja toisiinsa liittyen. Selonteko on rakennettu temaattisesti ensin kuvaamaan toiminnan lähtökohtia, toimintaympäristöä ja tavoitteita. Tämän jälkeen selonteko fokusoituu yhdenvertaisuuden ja osallisuuden vahvistamiseen, kestävä kehityksen ja digitaalisuuden perus- ja ihmisoikeushaasteisiin sekä toiminnan seurantaan ja kehittämiseen. Selonteossa ei pyritä käsittelemään tyhjentävästi kansallisia perusoikeuskysymyksiä, vaan keskitytään tiettyihin tulevaisuuteen luotaaviin kysymyksiin. Rakenteellisesti selonteko on ehyt kokonaisuus.

Toimintaympäristön muutos:

Selonteossa on kuvattu oikeusvaltiotilanteen heikentyminen maailmanlaajuisesti ja myös EU:n sisällä sekä eräiden jäsenvaltioiden haluttomuus edistää erityisesti naisten ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksia. Erityistä huolta herättävät esimerkit siitä, että myös eurooppalaisella tasolla on noussut kansallisen tulkinnan etusijaa korostavia ratkaisuja, joissa kyseenalaistetaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen auktoriteetti.

Tavoitteet:

Tavoitteita koskevassa osuudessa on laajasti esitelty Suomen aktiivista ihmisoikeustoimintaa kansainvälisissä elimissä. Eri sopimusjärjestelmillä on valvontakeinona selvitysten pyytäminen jäsenvaltiolta ja määräaikaisraportointi, jossa valtiolle voidaan antaa suosituksia kansallisen järjestelmän kehittämiseksi.

Ihmisoikeuspoliittisen selonteon asiasisältöä nykymuodosta edistäisi se, että siinä tuotaisiin esiin myös Suomen eri sopimusvalvontaelimiltä saamat suositukset ja se, miten ne on toteutettu ja kesken olevien hankkeiden osalta, miten ja missä aikataulussa suositusten mukaiset toimenpiteet on tarkoitus toteuttaa. Tähän ongelmaan onkin tarkoitus puuttua myöhemmin kehitettävässä tietolaatikossa, johon ko. tieto on tarkoitus koota yleisesti saataville.

Oikeusvaltio

Selvityksessä on tarkasteltu oikeusvaltion tilaa EU:ssa ja Suomessa. Selonteon laatimisen jälkeen EU-tuomioistuin on antanut ratkaisun, jolla Puolan ja Unkarin kanteet oikeusvaltiomekanismia vastaan on hylätty. Ratkaisun mukaan unionin talousarviosta peräisin olevan rahoituksen saaminen edellyttää jäsenvaltiolta oikeusvaltion periaatteiden kunnioittamista. Ratkaisu vahvistaa oikeusvaltioedellytystä, josta jäsenvaltio ei voi vapautua liittymisensä jälkeen.

Lisäksi selonteossa on todettu EU:n liittymisen ihmisoikeussopimukseen vahvistavan EU:n sitoutumista oikeusvaltiokehitykseen. Liittymisasiasta on pitkään ollut jäissä ja tätä EU:n perusoikeussopimuksen mukaista liittymissopimusta tulisi edistää.

Selonteossa Suomen on kansainvälisessä oikeusvaltiovertailussa todettu sijoittuvan kärkimaiden joukkoon. Oikeusvaltion toimivuuteen kohdistuu kuitenkin myös paineita myös Suomessa. Selvityksessä tällaisina mainitaan vähemmistöön kuuluihin kohdistuvat kovenneet asenteet, julkisia tehtäviä hoitaviin kohdistuva vihapuhe ja maalittaminen, oikeudenkäyntien pitkä kesto ja oikeuteen pääsyä ehkäisevä oikeudenkäynnin kuluriski.

Näihin tunnistettuihin paineisiin on syytä yhtyä ja korostaa sitä, että myös korkeimmassa oikeudessa on kiinnitetty erityistä huomiota oikeudenkäyntikulujen kasvuun. Korkein oikeus on antanut seikkaperäisen lausunnon arviomuistiosta hallitusohjelman tavoitteeseen oikeusturvan saatavuudesta taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta. (KKO:n lausunto oikeudenkäyntikuluja riita-asioissa koskevasta arviomuistiosta, KKO 16.6.2021, KKO-HD/179/2021).

Toinen seikka, joka on jopa EU:n sisällä haastanut oikeusvaltiokehitystä, on tuomareiden nimitysjärjestelmä. Meillä perustuslain 102 § mukaan tasavallan presidentti nimittää vakinaiset tuomarit. Tasavallan presidentti tekee päätöksensä perustuslain 58 §:n mukaisesti valtioneuvoston ratkaisuehdotuksesta. Oikeusministeri esittelee asian presidentin päätettäväksi. Jos presidentti ei päättä asiaa valtioneuvoston esityksen mukaisesti, asia palautuu valtioneuvoston valmisteltavaksi. Valtioneuvoston uutta ratkaisuehdotusta käsitellessään presidentti ei kuitenkaan ole siihen sidottu, joten viime kädessä nimitysvalta on tasavallan presidentillä. Muiden vakinaisten tuomareiden kuin ylimpien tuomioistuimien virkanimityksiä valmistelee riippumaton

tuomarivalintalautakunta, jonka jäsenistö on enimmäkseen tuomareita. Oikeusvaltion riskinä voidaan nähdä se, että tuomarivalintalautakunnan tekemä perusteltu esitys ei kuitenkaan sido oikeudellisesti valtioneuvostoa. Tuomarivalintalautakunnan perusteellinen valmistelu ja esitys takaa sen, että hakijoiden joukosta tuomarin virkaan esitetään parasta ehdokasta. Valtioneuvosto ja tasavallan presidentti ovat käytännössä kunnioittaneet riippumattoman tuomarivalintalautakunnan esityksiä, mutta sitovuutta niillä ei ole. Poliittisesti vakaissa olosuhteissa tilanne on ongelmaton, mutta lakiin ei sisälly mekanismeja myrskyisempien aikojen varalta. Tuomarivalintalautakunnan esitysten muodollista sitovuutta voitaisiin lisätä laissa esimerkiksi siten, että asia palaisi lautakunnan valmisteltavaksi, jos valtioneuvosto ei hyväksyisi lautakunnan esitystä.

Yhdenvertaisuus

Suomen kansainvälinen ihmisoikeustoiminta on erityisesti korostanut naisiin ja lapsiin kohdistuvan väkivallan ja seksuaalirikosten torjumista. Selvityksessä on tuotu esiin vastavoimana anti-gender -liikehdintä, mikä on näkynyt mm. Turkin vetäytymisenä Istanbul-sopimuksesta. Naisiin kohdistuva väkivalta ei ole millään tavoin tuntematon ilmiö myöskään Suomessa. Suomalaisessa oikeuskulttuurissa ja GREVION antamissa suosituksissa näkyy, kuinka kansallisessa lainsäädännössä on vaikeuksia ottaa huomioon sukupuolittunut väkivalta ja miten vaikeaa on kotiväkivallan ja ihmiskaupan uhrien tunnistaminen. EIT on suuren jaoston ratkaisussa 15.6.2021 Kurt v. Itävalta määritellyt viranomaisvelvollisuuksia perheväkivallan tutkinnassa ja korostanut väkivallan riskitason ja eskaloitumisen arviota, turvaamistoimenpiteitä ja viranomaisen saumatonta yhteistyötä. Apulaisoikeuskansleri on käsitellyt kanteluita, joissa korostetaan viranomaisten vastuuta parisuhdeväkivaltaan puuttumisessa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Apulaisoikeuskansleri on lisäksi oma-aloitteisesti ottanut tutkittavaksi tutkinnan lopettamiset epäillyissä ihmiskaupparikoksissa ja korostanut ihmiskaupan uhrin tunnistamista heidän ihmisoikeuksiensa suojelemiseksi.

Niin kansainvälisessä toiminnassa kuin kotimaisellakin kentällä on vielä paljon tehtävää väkivallan kitkemisessä. Yksi tärkeä välietappi on uusi seksuaalirikoksia koskeva hallituksen esitys.

Tietolaatikko

Selonteon mukaan valtioneuvosto on perustamassa tietopankkia YK:n ja Euroopan neuvoston sopimusvalvontaelimien antamista Suomea koskevista suosituksista. Tämä instrumentti tulee helpottamaan merkittäväällä tavalla laajan hajallaan olevan tiedon kokoamista ja yleiskuvan saamista eri sopimusjärjestelmistä tulleesta palautteesta. Tietolaatikko on tärkeä työväline niin viranomaistyössä kuin kansalaistietoisuuden lisäämisessä perus- ja ihmisoikeuksista.

Tietolaatikko tulisi mitä ilmeisimmin täydentämään myös ajan saatossa hiipunutta Finlexin tietokantaa EIT:n ratkaisuksista, jota nykyisin päivitetään vain harvakseltaan ja varsin niukoista tapauksista.